

Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

КОВРЕГІН Володимир Володимирович

УДК 351 : 378.31 : 334.012.8

**МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ**

25.00.02 – механізми державного управління

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук з державного управління

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті цивільного захисту України Державної служби України з надзвичайних ситуацій (м. Харків).

Науковий консультант – доктор наук з державного управління, професор **САДКОВИЙ Володимир Петрович**, Національний університет цивільного захисту України, ректор університету.

Офіційні опоненти: доктор наук з державного управління, професор **КОБЕЦЬ Анатолій Степанович** Дніпропетровський аграрно-економічний університет, ректор університету;

доктор наук з державного управління, професор **БЕГЛИЦЯ Володимир Петрович**, Чорноморський Національний університет ім. Петра Могили, проректор з наукової роботи;

доктор наук з державного управління, професор **ДЕГТЯР Андрій Олегович**, Харківська державна академія культури Міністерства культури України, завідувач кафедри менеджменту і адміністрування.

Захист відбудеться «27» жовтня 2017 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.858.01 Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України за адресою: 61001, м. Харків, просп. Московський, 75, зал засідань (1-й поверх).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України за адресою: 61001, м. Харків, просп. Московський, 75.

Автореферат розісланий 27 вересня 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

А. О. Кузнецов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Вища школа сьогодні невідомо розглядається як одна з інституціональних основ суспільного поступу, яка має забезпечити прогрес його соціального, економічного, безпекового та інших складників. Глибокі й широкомасштабні трансформаційні процеси в Україні, викликані прагненням українського суспільства до прискорення суспільних реформ, якнайшвидшого наближення до стандартів Європейського Союзу, забезпечення гідних умов для всіх громадян, потребують перш за все інтелектуальної підтримки, системних і структурних перетворень, здійснюваних в останні десятиріччя у процесі формування сучасної «економіки знань», зумовлюють необхідність забезпечення стійкого функціонування і стратегічного розвитку як освітньої галузі в цілому, так і окремих вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ, виші).

Останні новели Закону України «Про вищу освіту» покликані не тільки узгодити потреби вищої школи в ресурсах розвитку, забезпечити запровадження нових освітніх стандартів якості, сприяти створенню випереджальних технологій, а й відтворити реальну конкуренцію в освітньому середовищі. За таких умов особливої актуальності набуває наукова проблема зі створення системи державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України, що має бути спрямованою на забезпечення їхньої економічної та фінансової стабільності в умовах ринкової конкуренції. Означена суспільна проблема набуває подвійної актуальності в умовах, з одного боку, наслідків тієї демографічної кризи, що мала місце на початку 90-х рр. ХХ ст., з іншого – зменшення купівельної спроможності населення України, що передусім пов'язано з військовим конфліктом на Сході України. За таких умов спостерігається відтік талановитої молоді та перспективних науково-педагогічних кадрів за межі України, що негативно впливає на стан та спадковість вітчизняних наукових та педагогічних шкіл.

Сучасні підходи до висвітлення суті організаційних систем управління надають можливість висунути й обґрунтувати стратегічні напрями реформування державних механізмів забезпечення економічної безпеки на основі якнайповнішого використання потенціалу системи вищої освіти, оскільки лише їй властиве прагнення до самозбереження й розвитку, спрямоване на підтримку стійкості за рахунок вибору ефективних управлінських дій, зумовлених внутрішньою структурою самої системи. Державного регулювання економічної безпеки ВНЗ може бути досягнуто шляхом розроблення відповідної стратегії, що припускає вибір оптимальних цілей та засобів її вдосконалення. Означене вище обґрунтовує і визначає перспективність обраної теми дослідження, доводить її значущість як для теорії, так і для практики державного управління.

Пошук ефективних механізмів державного регулювання системи вищої освіти, оптимального розподілу повноважень між різними рівнями управління є предметом постійної уваги теоретиків і практиків державного управління. Серед зарубіжних учених, які досліджували проблеми розвитку вищої школи,

можна назвати Ф. Альтбаха, Г. Беккера, В. Бовена, Е. Денісона, Ж. Ломбардіна, Дж. Тулі, Л. Кроксфорда, Д. Ломбарді, Дж. Мінсера, Я. Моррісона, С. Маргінсона, Д. Олдермена, В. Гларк, Г. Хамела та ін.

Важливі аспекти діяльності ВНЗ, зокрема і проблеми розвитку механізмів державного регулювання вищої освіти та їхнього функціонування в ринкових умовах, досліджують такі науковці, як В. Андрущенко, А. Андрущук, О. Беляков, В. Бесчастний, В. Беглиця, М. Білинська, Т. Боголіб, В. Будаков, В. Бульба, І. Вакарчук, К. Ващенко, В. Вікторов, В. Гальперіна, В. Гриценко, Д. Дзвінчук, С. Домбровська, М. Згуровський, Д. Карамішев, М. Кісіль, В. Кремень, А. Кобець, В. Курило, І. Лопушинський, В. Луговий, Т. Лукіна, А. Мазаракі, С. Майборода, В. Огаренко, М. Поляков, А. Ромін, В. Садковий, В. Сиченко, В. Скуратівський, Т. Фініков, Г. Цехмістрова та ін.

Для теоретико-методологічного осмислення державноуправлінських відносин дуже корисними стали ідеї В. Авер'янова, Л. Антошкіної, Г. Атаманчука, В. Бакуменка, Л. Белової, Н. Грицяк, А. Дегтяра, Д. Дзвінчука, В. Дзюндзюка, В. Єлагіна, В. Князева, В. Козакова, В. Корженка, М. Латиніна, М. Лахижі, В. Мамонової, Н. Нижник, А. Роміна, Г. Ситника, Ю. Сурміна, В. Трощинського, Х. Хачатурян, Ю. Шарова та ін.

Окремі питання безпекової діяльності вишів, зокрема економічної, у своїх працях розглядають такі вітчизняні дослідники, як О. Антонова, В. Бархатов, С. Бреус, В. Зумко, М. Денисенко, К. Карлова, О. Красовська, А. Малолетко, В. Мартинюк, С. Пірожков, Н. Протасова, В. Рябченко, Л. Снігир, І. Стеців, В. Темненко, О. Ходикіна, В. Чикало та ін.

Незважаючи на досить широкий спектр досліджень з окресленої теми, досі відсутні праці, у яких би комплексно розглядалися науково-теоретичні засади розроблення та функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки, модернізації та уніфікації системи стабілізації кадрового корпусу як найважливішої умови забезпечення економічної безпеки ВНЗ України. Сьогодні залишаються поза увагою наукових досліджень такі проблеми, як категорії, закономірності, принципи, методи, концепції, моделі, системи та класифікація у сфері державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України, що в сукупності зумовлює перспективність обраної теми дисертаційної роботи, визначає її мету і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи за темою: «Розробка наукових основ державного управління у сфері безпеки ринку соціально-економічних послуг України з точки зору цивільного захисту» (державний реєстраційний номер 0112U002587), що розробляється Навчально-науково-виробничим центром Національного університету цивільного захисту України. Конкретно дисертантом розроблені стратегічні напрями удосконалення механізмів моделювання рівня достатності економічної підтримки інноваційного розвитку ВНЗ з урахуванням введення комплексного нормативу фінансування.

Мета і завдання роботи. Метою дослідження є обґрунтування методологічних засад та стратегічних напрямів удосконалення механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- визначити на методологічному рівні економічну безпеку як об'єкт державного регулювання;
- узагальнити сутнісні риси та змістовні ознаки механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ у сучасних умовах;
- здійснити типологізацію вищих навчальних закладів за критерієм перспективності їхнього розвитку;
- проаналізувати найкращий світовий досвід у сфері державного регулювання економічної безпеки вищів задля розроблення пропозицій щодо можливості його адаптації до умов України;
- провести комплексний аналіз стану механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України з метою виявлення наявних проблем їхнього функціонування;
- запропонувати науково-методологічний підхід до розвитку механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ в Україні;
- здійснити обґрунтування найбільш дієвої моделі організації праці та стабілізації кадрового складу вищих навчальних закладів як складової механізму державного регулювання економічної безпеки;
- розробити концепцію циклу забезпечення економічної безпеки ВНЗ України;
- обґрунтувати функціонально-цільову модель формування механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України;
- запропонувати стратегічні напрями вдосконалення механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України.

Об'єктом дослідження є державне регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів.

Предмет дослідження – механізми державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах державноуправлінської, економічної та споріднених із ними наук. В основу методології дослідження було покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, що її забезпечують, на виділення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх в єдину теоретичну картину. Автор використовує низку наукових методів, зокрема: соціологічний метод, що застосовувався для точнішого вимірювання й оцінювання процесів формування та взаємного впливу систем вищої освіти та економічного розвитку України; гіпотетико-дедуктивний метод формування методології дисертаційного дослідження, що дав змогу сформулювати гіпотезу дослідження, побудувати евристичні моделі державного регулювання

економічної безпеки ВНЗ в Україні. Дедуктивне доведення висунутої гіпотези дослідження не тільки підтвердило правильність формування його методології, справедливість висновків, а й надало можливість також висунути й верифікувати практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта; структурно-функціональний аналіз дозволив систематизувати елементи механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ в Україні; завдяки низці порівняльних методів з'явилася можливість провести комплексний аналіз стану механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України; статистичний метод надав змогу розкрити реальні й точні факти стану досліджуваного об'єкта; за допомогою прогностичного методу було визначено складові функціонально-цільової моделі державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів України; теоретико-концептуальний метод визначив напрям дослідження, втілений в аналізі функцій, структури та параметрів об'єкта та дав змогу запропонувати стратегічні напрями вдосконалення механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ в Україні.

Інформаційними джерелами дослідження стали закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, програмні документи державних органів влади України, офіційні матеріали Міністерства освіти і науки України, монографії та статті вітчизняних і зарубіжних авторів, матеріали анкетування, особисті дослідження автора, а також зарубіжні і вітчизняні наукові джерела, у тому числі інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних проблем державного регулювання та розробленні науково-практичних рекомендацій з удосконалення механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України.

Найбільш вагомими науковими результатами дисертаційного дослідження є такі:

вперше:

– сформульовано й науково обґрунтовано функціонально-цільову модель формування механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України, що передбачає консолідовану ідентифікацію таких параметрів, як «вхід», «стан», «вихід» і «взаємозв'язок із суб'єктом державного регулювання», з метою забезпечення стабільного фінансового стану, економічної безпеки й задоволення потреб суспільства у царині вищої освіти;

– запропоновано науково-методологічний підхід до розвитку механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ в Україні шляхом, по-перше, визначення джерел фінансування їхнього функціонування та подальшого перегрупування необхідних для цього витрат, по-друге, комплексного застосування нормативного методу, який включає нормативи щодо життєзабезпечення, вартості навчання, соціального захисту й підтримки інновацій, по-третє, здійснення внутрішнього аудиту ресурсного забезпечення діяльності таких закладів;

– розроблено концепцію циклу забезпечення економічної безпеки ВНЗ України як процесу послідовного проходження чотирьох фаз, пов'язаних із

чинниками економічної безпеки системи вищої освіти, а також із безпековими ризиками й загрозами, що дозволяє, з одного боку, актуалізувати контур чинників безпеки та загроз стосовно неї, а з іншого – визначити її пропорційну залежність від них із застосуванням методів стратегічного й оперативного управління;

удосконалено:

– типологізацію ВНЗ завдяки обґрунтуванню перспективних напрямів їхнього розвитку – едукологічних, дослідних та інноваційних, що дозволяє оцінити діяльність цих закладів крізь призму взаємного впливу категорій «економічна безпека ВНЗ» і «якість освіти» з урахуванням стану економіки освіти країни, регіону й окремо взятого навчального закладу, а також оцінити якість освітньої й наукової діяльності;

– систематизацію наявних проблем функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України, до яких віднесено: адміністративно-ринковий характер діяльності вишів – проявляється в тому, що його функціонування відбувається переважно на ринку освітніх послуг (а також і на інших сегментах ринку), а управління здійснюється в досить жорстких адміністративних рамках; наявні суперечності між загальною соціальною орієнтацією освітніх послуг і ринковим характером попиту на кваліфіковані кадри та ін.;

– теоретичні обґрунтування стратегічних напрямів удосконалення механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України шляхом розвитку наявного потенціалу, який доцільно розглядати як чотирикомпонентну структуру, що включає: норматив життєзабезпечення, норматив вартості навчання, норматив соціального захисту та норматив підтримки інновацій;

– підходи до адаптації найкращого світового досвіду у сфері державного регулювання економічної безпеки ВНЗ у частині доведення доцільності закріплення в національному законодавстві граничних показників економічної безпеки: гранично допустимого рівня зниження економічної активності вишів, за межами якого неможливий їхній самостійний економічний розвиток на сучасному освітньому рівні; гранично допустимого зниження рівня і якості вищої освіти, за межами якого виникає небезпека неконтрольованих соціальних, трудових та інших конфліктів; гранично допустимого рівня втрати життєво важливих ресурсних джерел економічного зростання;

дістали подальшого розвитку:

– теоретичні обґрунтування економічної безпеки як об'єкта державного регулювання, на відміну від підходів, що існують, вона розглядається на трьох взаємопов'язаних рівнях: *перший рівень* – інформаційно-аналітичний (моніторинг за станом інформації відносно вразливості життєво важливих інтересів і протидії загрозам та ін.); *другий рівень* – регулятивної дії (локалізація й нейтралізація загроз життєво важливим інтересам країни; усунення кризових тенденцій у сфері забезпечення економічної безпеки та ін.); *третій рівень* – прямої дії (протидія носіям загроз життєво важливим інтересам

країни; контроль стану економічних стосунків в країні; програма виходу з економічної кризи та ін.);

– понятійно-категорійний апарат науки «Державне управління» в частині введення в її обіг поняття «механізм державного регулювання економічної безпеки ВНЗ» – сукупність взаємоузгоджених заходів, методів та підходів до створення державою належних матеріальних і фінансових умов для стабільного функціонування вишів та молодіжних бізнес-інкубаторів, надання державної допомоги в упровадженні ними принципів адміністративного й інноваційного менеджменту, а саме: формування кадрового резерву на основі використання власних фінансових, людських та інфраструктурних ресурсів, оцінювання діяльності за результатами, забезпечення якості освітніх послуг тощо;

– наукові обґрунтування найбільш дієвої для сучасних умов моделі організації праці та стабілізації кадрового складу ВНЗ як складової механізму державного регулювання їхньої економічної безпеки, що дало змогу виділити серед них одну з найбільш перспективних – контрактну, через зручність її форми організації й значну свободу дій для виконавців, стан реалізації якої в Україні охарактеризовано як неінкорпорований, зважаючи на недосконалість чинного трудового законодавства.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення й висновки дисертації можуть використовуватися фахівцями під час написання підручників і навчальних посібників, створення навчально-методичної літератури; у роботі органів державної влади та у процесі акредитації, ліцензування закладів Міністерства освіти і науки України, атестації працівників, у практичній роботі щодо створення програм розвитку галузі.

Результати дослідження знайшли упровадження в діяльності органів державної влади України, у науково-прикладних дослідженнях, а також в аналітичній і навчальній практиці. Зокрема, певні висновки дисертації використовуються в роботі Українського науково-дослідного інституту цивільного захисту під час розроблення Концепції реформування Державної служби України з надзвичайних ситуацій, у пункті стабілізації та розвитку кадрового корпусу закладів освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України) (довідка про упровадження № 51 від 15 грудня 2016 р.).

Департаментом економіки і фінансів ДСНС України були використані рекомендації автора щодо застосування показників і порогових значень економічної безпеки України макро- та мезорівня, представлений системою вищої освіти, що дозволяють визначити ступінь зниження економічного потенціалу ВНЗ ДСНС України через дію загроз на них (довідка про упровадження № 05-71 від 30 листопада 2016 р.).

Результати проведеної автором роботи використовуються в навчальному процесі Національного університету цивільного захисту під час викладання дисциплін із підготовки фахівців з державного управління: «Управління соціальним і гуманітарним розвитком», «Державне управління в економічній сфері» та «Державна політика: аналіз та механізми упровадження» (акт про упровадження № 3 від 12 січня 2017 р.), та Департаментом науки і освіти

Харківської обласної державної адміністрації при обґрунтуванні векторів розвитку вищих навчальних закладів Харківщини (довідка про упровадження № 01-40/304 від 23 січня 2017 р.) .

Пропозиції щодо формування ефективної системи забезпечення державного регулювання економічної безпеки суб'єктів вищої освіти використовується у практичній діяльності Міжрегіональної академії управління персоналом (довідка про упровадження № 5 від 20 січня 2017 р.).

Сформульована й науково обґрунтована функціонально-цільова модель формування механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України використовується в економічній діяльності Львівського державного університету безпеки життєдіяльності ДСНС України (довідка про упровадження № 17 від 19 грудня 2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, практичні рекомендації, висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, мету й завдання, методологічні підходи до їхнього вирішення, теоретичну цінність роботи та практичне значення одержаних результатів, отримані здобувачем особисто в ході дослідження. У дисертаційній роботі не використовувалися матеріали кандидатської дисертації автора, а також ідеї і розробки, що містяться в спільних публікаціях [2; 21].

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертації доповідались і обговорювались на конференціях, конгресах і семінарах, зокрема: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Державне регулювання освітньо-наукового забезпечення підготовки конкурентоспроможних фахівців цивільного захисту» (Харків, 2015), Міжнародній науково-практичній конференції «Забезпечення сталого розвитку аграрного сектора економіки: проблеми, пріоритети, перспективи», (Дніпропетровськ, 2015), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми техногенно-екологічної безпеки: освіта, наука, практика» (Харків, 2016), II Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє» (Харків, 2016), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика» (Харків, 2016), Науково-практичній конференції за міжнародною участю «Публічне управління у забезпеченні сталого розвитку країни» (Харків, 2016), Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції «Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика» (Харків, 2017), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика» (Запоріжжя, 2017).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в наукових працях, у тому числі: 2 монографії (1 – одноосібна), 21 – статті в наукових фахових виданнях, із них 4 – статті в зарубіжних виданнях, 9 – тези доповідей за результатами науково-практичних конференцій та інших науково-комунікативних заходів. Загальний обсяг публікацій автора за темою дослідження складає 40,85 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти

розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації складає 427 сторінок. Обсяг основного тексту становить 372 сторінки. Список використаних джерел на 46 сторінках включає 378 найменувань, із них 23 іноземною мовою. Робота містить 25 рисунків (на 23 сторінках), 19 таблиць (на 23 сторінках), а також 7 додатків (на 7 сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження; визначено стан наукового розроблення проблеми; встановлено зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами; розкрито мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, наукову новизну отриманих результатів та їхнє практичне значення, наведено дані про особистий внесок здобувача та відомості про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – *«Теоретико-методологічні основи механізмів державного регулювання сфери економічного розвитку вищих навчальних закладів»* – окреслено сферу економічної безпеки ВНЗ як об'єкта державного регулювання, визначено механізми економічної безпеки як категорії державного управління, проаналізовано на основі системного й концептуально-порівняльного підходів сучасні концепції забезпечення державного регулювання економічної безпеки ВНЗ.

У дисертації доводиться, що як система управління ВНЗ є багатопрофільним навчально-науковим і виробничим комплексом, основну діяльність якого підпорядковано суспільно-державним і власним соціально-економічним цілям. Основним чинником розвитку ВНЗ в сучасних умовах виступає його цілісність та індивідуальний, властивий тільки йому характер розвитку і функціонування, що забезпечується за рахунок: єдності трудового колективу, що складається з висококваліфікованих фахівців, здатних до багатопланової, інтелектуальної діяльності, і загальних колективних соціально-економічних цілей та інтересів; єдиної матеріально-технічної бази; різноманіття форм автономного академічного, організаційно-структурного і економічного розвитку; переважної підтримки держави; можливості самостійно заробляти кошти за рахунок використання власного науково-педагогічного, матеріально-технічного і інтелектуально-виробничого потенціалу за економічної і правової підтримки держави і місцевих органів влади; багатопланової системи активізації і стимулювання творчої, ділової і господарської активності працівників ВНЗ та його партнерів.

Визначено, що в умовах реформування галузі ВНЗ реалізує такі види суспільних відносин стосовно кінцевих результатів своєї діяльності, як взаємодія: з державними органами і галузями економічної діяльності; підприємницькими структурами; неурядовими організаціями, агентами громадянського суспільства, донорськими організаціями, міжнародними фондами технічної підтримки тощо. З приводу цього варту звернути увагу

на той факт, що ВНЗ одночасно виступає як суб'єкт означених вище сфер діяльності, а саме державної підтримки, громадської царини та ринкових відносин. Доведено, що як представник царини державної підтримки ВНЗ отримує і зобов'язаний виконати державні (галузеві) замовлення на підготовку фахівців за відповідною спеціальністю і виконувати обсяги державно-договірних робіт у межах фундаментальних та прикладних програм наукових досліджень. Як представник громадської царини виш виконує функції розповсюджувача нових знань в усіх сферах суспільної життєдіяльності в межах своєї компетенції. Будучи представником царини ринкових відносин, виш виступає провідником інноваційних ідей, товарів і послуг переважно за ринковими цінами. Виходячи з цього, уявлення про ВНЗ лише як академічну організацію є недостатніми, адже його слід розглядати як єдиний навчальний науковий виробничий і економічний комплекс з безумовною домінантою освітнього і наукового секторів. При цьому виш залишається неприбутковою і некомерційною організацією, і це означає, що основною місією його діяльності є освітні й наукові послуги, а отримуваний у результаті господарської діяльності дохід спрямовується виключно на статутні цілі.

Акцентується на тому, що під економічною безпекою ВНЗ розуміється його економічна захищеність і захищеність інтересів його партнерів від зовнішніх і внутрішніх загроз, що дозволяє надійно зберегти й ефективно використовувати для виконання місії наявний економічний потенціал. Отже, безпека стає обов'язковою умовою і одним із критеріїв ефективності діяльності вишу. Комплексна безпека ВНЗ включає антитерористичну, пожежну, конструкційну, екологічну, санітарно-епідеміологічну, інформаційну, економічну та інші види безпеки, проблеми забезпечення якої в цілому є недостатньо розробленими. Виокремлення економічної безпеки як найважливішого елемента комплексної безпеки зумовлене такими обставинами: необхідність урахування нових чинників у вирішенні завдань забезпечення економічної безпеки вишу в достатньо рухливих соціально-економічних та інституційних умовах; важливість урахування специфічних особливостей економіки освіти у вирішенні проблем безпеки навчального закладу тощо.

Сьогодні можна виділити й нові виклики, які створюють зовнішні загрози розвитку системи вищої освіти в цілому: прояви фінансово-економічної кризи; уповільнення в короткостроковій перспективі зростання витрат консолідованого бюджету на вищу освіту; припинення або зниження в короткостроковій перспективі зростання доходів населення і створення принципово нової ситуації на ринку освітніх послуг; зміна динаміки національного ринку робочої сили, перехід від ринку пропозиції до ринку попиту; зміни у пріоритетах витрат бюджету сім'ї. За таких умов виникає необхідність у розробленні загальної концепції забезпечення економічної безпеки ВНЗ на основі максимального використання потенціалу системи вищої освіти з урахуванням характерних для нього специфічних особливостей.

Аналізуючи наведені напрями забезпечення безпеки, у тому числі й економічної безпеки, неважко переконатися, що для ВНЗ така структура відсутня, а для її побудови потрібне логічне обґрунтування. З цією метою систему державного регулювання економічної безпеки вишу подано як загальну кібернетичну модель функціонування складної системи. Цей підхід припускає опис параметрів «входу», «стану», «виходу» системи, а також взаємозв'язок її з суб'єктом («управління»), що управляє, і надсистемою (зовнішнє середовище). Для вишу зовнішнє середовище проявляється через параметри входу, а реальна дія традиційного для технічних систем зовнішнього середовища проявляється через вплив владних установ і ринку, які є частиною зовнішнього середовища, і цей прояв зумовлено подвійним характером функціонування вишу (рис. 1).

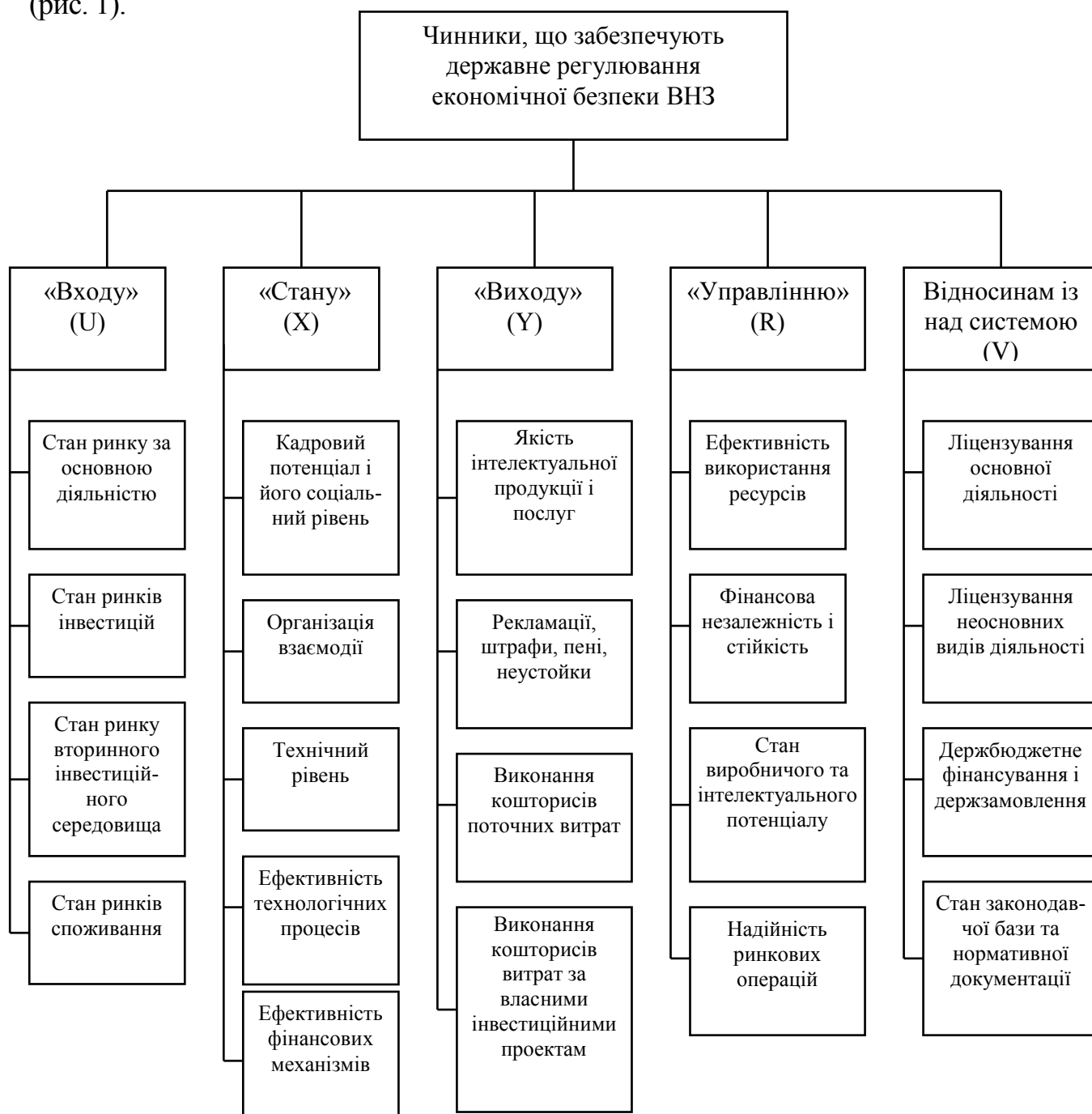

Рис. 1. Чинники державного регулювання економічної безпеки ВНЗ

Проведене дослідження дозволило розглядати зазначену систему як сукупність двох підсистем: підсистеми економічної безпеки ВНЗ як суб'єкта освітньої діяльності та підсистеми економічної безпеки ВНЗ як суб'єкта господарської діяльності.

Таким чином, механізми державного регулювання та забезпечення економічної безпеки в системі вищої освіти зумовлені економічною безпекою ВНЗ, що складають систему.

Стосовно забезпечення безпеки вишів необхідно зазначити, що оцінювання рівня механізмів економічної безпеки ВНЗ за функціональним складником на основі статистичних методів досить складне через їхню низьку математичну формалізацію.

Проте таке оцінювання проводити необхідно, тому індикатори державного регулювання економічної безпеки ВНЗ поділяють за кожним із її складників і розраховують їх на основі оцінювання збитків, завданих інтересам ВНЗ, та ефективності запобіжних заходів.

У другому розділі – *«Організаційно-правові засади побудови механізмів державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів»* – обґрунтовано наукові основи чинників, що створюють загрози економічній безпеці вишів, окреслено структурно-функціональні аспекти механізмів державного регулювання на вплив загроз та розвиток системи вишів України, розкрито інституційно-організаційний механізм державного регулювання стану кадрового корпусу як найважливішої умови забезпечення економічної безпеки ВНЗ та визначено напрями вдосконалення системи організації праці трудового потенціалу ВНЗ на контрактній основі.

Аналіз стану економічної безпеки системи вищої освіти України дозволив дійти висновку про неготовність системи до того, щоб прийняти нові виклики. Дослідження стану економічної безпеки системи вищої освіти і критичне осмислення процесів, що відбуваються в її межах, дозволяють висунути припущення про наявність чинників, що створюють внутрішні загрози, джерелом яких є слабкий потенціал самої системи вищої освіти. Як одне з джерел загроз можна розглядати псевдонаукову або недостовірну, спеціальним чином створену й оброблену науково-технічну продукцію. У результаті актуалізації такої загрози виникає небезпека саморуйнування науково-технічного потенціалу, його деградації, формування негативної громадської думки про наукову діяльність окремих інституціональних одиниць. Наступною і ще більш суттєвою уявляється загроза якості передачі нагромаджених знань. Ця загроза загострює суперечність між національним інтересом щодо підвищення якості освіти і загрозою подальшого її зниження. Інформаційний потенціал як джерело загрози може виступати в ролі каналів викривлення інформації. У результаті певних технічних дій можуть створюватися перешкоди стосовно своєчасності й достовірності інформації, що циркулює як у ВНЗ, так і в системі вищої освіти в цілому. Крім того, тут виникають суперечності між національним інтересом зі збереження конкурентоспроможних технологій і загрозою їхньої несанкціонованої передачі за межі країни. Організаційний

потенціал ВНЗ, маючи самостійність у формуванні своєї структури, часто зловживає своїм автономним правом. Під певних осіб створюються кафедри, відділи, апарати радників тощо. Проте особи, під яких введено посади, можуть вступати у відносини, що виходять за межі службових, а також залежати від третіх осіб, що не завжди є позитивним. Тут виникають суперечності між національним інтересом зі створення ефективної структури системи вищої освіти та загрозою її руйнування. Ресурсний потенціал може створювати значні матеріальні збитки для системи вищої освіти. Матеріальні ресурси з часом змінюють свій якісний стан (застарівають, вичерпують терміни реалізації, зношуються тощо), і ці зміни можуть становити реальну небезпеку життю і здоров'ю людей. Небезпеку (промислово, пожежну, радіаційну, дорожнього руху тощо) створюють технічні засоби. Порушення правил безпечної експлуатації технічних засобів часто призводить до завдання матеріального збитку системі вищої освіти. Найбільш значного збитку завдається у сфері фінансового забезпечення системи вищої освіти.

У дисертації висувається припущення про наявність у складі потенціалу ВНЗ двох складових, що включають: реальний, конкретний, фіксований, сформований, готовий до використання, але не реалізований з будь-яких причин потенціал; потенційні ресурси, що не розкрилися, не сформовані і не матеріалізовані. Небезпека може характеризуватися наявністю загрози, ризику і виклику. Доводиться, що безпосереднім проявом небезпеки для системи вищої освіти виступають виключно виклики (актуалізація загрози). Виклики можуть реалізовуватися через дії, що обурюють систему, а також шляхом передачі елементам системи інформації про майбутні дії. Ризики є проявом можливої небезпеки. Уявляється, що самі по собі ризики і їхня наявність до початку їхньої дії на систему виражають лише можливість виникнення небезпеки. Суб'єкти управління системою вищої освіти повинні прагнути до інформованості про наявність ризиків, постійно їх оцінювати, знати про їхню тяжкість і зміст тощо. Таким чином, забезпечення економічної безпеки має бути засновано на аналізі чинників, визначенні зони ризиків, оцінюванні загроз і реагуванні на виклики з метою запобігання їм і/або зниження можливого збитку.

Цілком логічним у контексті дослідження здається висновок про те, що загрози в системі вищої освіти виявляються в найбільш злободенних глобальних проблемних царинах: наявні прогалини законодавчого поля; світова фінансова криза; енергетична криза; інфляція; зміни споживчого попиту тощо. Залежно від можливості запобігання, можливо виділити форс-мажорні і не форс-мажорні загрози. Перші відрізняються непереборною дією (війни, катастрофи, надзвичайні ситуації). Другі можуть бути відвернені своєчасними і правильними діями. За вірогідністю прояву необхідно розрізняти явні, тобто ті, що реально існують, видимі загрози, і латентні, тобто приховані, ретельно замасковані, такі, що важко виявляються. Останні можуть проявитися несподівано. Тому відвертання їх зажадає вживання термінових заходів, додаткових зусиль і засобів. Загрози можуть класифікуватися і за об'єктом: персонал, майно, техніка, інформація, технології, імідж та ін. За природою їхнього виникнення можна виділити загрози: політичні, економічні, техногенні,

правові, кримінальні, екологічні, конкурентні, контрагентські та ін. Залежно від розмірів збитку загрози можна поділити на незначні, значні й катастрофічні. За ступенем вірогідності необхідно розрізняти неймовірні, маловірогідні, вірогідні, дуже вірогідні, цілком вірогідні загрози.

До причин виникнення загроз економічної безпеки вищої освіти слід віднести такі: відсутність концепцій і програм забезпечення економічної безпеки національної освіти; руйнування системи відтворення потенціалу закладів вищої освіти; зростання інфляції; пріоритет поточних витрат над капітальними вкладеннями; створення умов для виникнення корупції; послаблення й обмеження системи внутрішнього контролю та ін.

Визначено, що стабілізація діяльності ВНЗ – це передусім стабільність високопрофесійного кадрового корпусу, здатного забезпечити високу фундаментальну і затребувану якість освітніх послуг і наукових досліджень. Основні напрями стабілізації кадрового корпусу полягають у забезпеченні престижності роботи у ВНЗ, створенні умов для задоволення творчих потреб працівників та їхньої професійної кваліфікації, зростання реальних особистих прибутків, включаючи виплати з громадських фондів вишу, а також соціальних гарантій працівникам.

Запропоновано рекомендації з удосконалення контрактної системи організації праці, що спрямована як на стабілізацію наявного кадрового корпусу, так і на залучення висококласних фахівців у навчально-педагогічній, науково-технічній і підприємницькій сферах діяльності. Уявляється доцільним введення контрактної форми і до сфер безпосередньої професійної діяльності. Необхідно ввести у практику таке поняття, як мінімальний обсяг навчально-педагогічного навантаження, за якого викладач має право вважатися штатним працівником кафедри. Оплату праці при цьому доцільно обчислювати за почасовим методом, коригуючи її на величину навантаження, пов'язаного з виховною діяльністю викладача. Додатковий же заробіток, що не обмежується розмірами (як це і допускається чинним законодавством про працю), формувався б на контрактній основі. Подібні кроки можна було б зробити і в царині підготовки наукових кадрів, а також у процесах дипломного проектування і консультаційної діяльності. Окреслено, що застосування контрактів у науково-технічній діяльності дає можливість включити в роботу величезний науковий і творчий потенціал, який сьогодні ще не використовується з максимальною віддачею. Ідеться про провідних фахівців, аспірантів, докторантів, студентів, інших працівників, які, маючи певну кваліфікацію, розумові можливості, не мають матеріальних стимулів для їхнього використання. Контрактна система організації праці науковців надає ширші можливості порівняно з тими, що існують (зручна форма організації, велика свобода дій для виконавців та ін.) для доведення наукових заділів до закінчених корисних розробок.

Обґрунтовано перспективні напрями господарської діяльності ВНЗ, що передбачає організацію діяльності молодіжного бізнес-інкубатора, орієнтованого на додаткову профілізацію випускників, аспірантів і молодих вчених у галузі інноваційного підприємництва. Метою створення бізнес-інкубатора є підготовка і професійна орієнтація студентів-старшокурсників,

аспірантів і молодих вчених у галузі наукоємного бізнесу. Організуючи діяльність бізнес-інкубатора, можливо включити його до штату як структурний підрозділ науково-дослідного сектора вишу.

Проаналізовано загрози діяльності ВНЗ та визначено, що для них притаманні всі види загроз, які є характерними для суб'єктів господарської діяльності. Разом із тим у дослідженні виявлено специфічні загрози, характерні для вишу як особливої соціальної організації та суб'єкта надання освітніх послуг (ліцензійного виду діяльності). Встановлено, що в умовах сьогодення більшість зовнішніх та внутрішніх загроз пов'язані з особистістю його засновника (засновників) та ректора і перебувають у площині організації управління ВНЗ.

Встановлено, що механізми державного регулювання економічної безпеки ВНЗ мають специфічні властивості і розглядаються як структурно-функціональний комплекс соціальної організації, який забезпечує надання освітніх послуг (виконання повсякденних вимог до ліцензування та акредитації) та здійснює господарську діяльність (забезпечення отримання прибутку його засновниками та економічний захист фінансово-господарської діяльності).

У третьому розділі – *«Проектування економічного механізму підтримки інноваційного розвитку вищих навчальних закладів»* – здійснено оцінку організаційно-економічного механізму системи управління ВНЗ, узагальнено характеристику функціонально-цільової моделі системи державного регулювання економічної безпеки ВНЗ, визначено фінансовий механізм державного регулювання вишів як елемент забезпечення економічної безпеки.

Запропоновано функціонально-цільову модель механізму державного регулювання економічної безпеки діяльності ВНЗ, засновану на дуальному підході до її побудови, а також на матричному поєднанні загальносистемних і цільових функцій управління. Показано взаємозв'язок цільових функцій системи управління вишу і цільових функцій державного регулювання економічної безпеки. За горизонталлю цієї матриці розташовуються цільові підсистеми, що відповідають за реалізацію основних цілей, а за вертикаллю – загальносистемні (управлінські) функції, виконання яких забезпечує досягнення цих цілей (табл. 1). Вказані ознаки також характеризують подвійний її характер. З одного боку, спрямованість на основні чинники економічного зростання, що орієнтовані на освіту в системі самостійного блоку («управління розвитком» – відповідальний за формування сукупного науково-технічного, навчально-педагогічного і соціально-економічного потенціалу, стратегію його зростання і вдосконалення). З іншого – орієнтація на економічні результати, що має на меті формування в межах системи управління ВНЗ відносно самостійного блоку, який забезпечує його функціонування в умовах невизначеності (зовнішніх і внутрішніх) та має на меті задіяти механізм використання наявного потенціалу – «управління функціонуванням». Таким чином, маємо дві великі цільові підсистеми системи управління: підсистему «розвиток вишу» і підсистему «функціонування вишу». При цьому перша підсистема орієнтує освітній заклад на задоволення потреб, що постійно розвиваються (суспільства, галузі, регіону, індивідуумів), а друга – на використання можливостей і створення умов для розвитку першої. Блок «управління розвитком» сформовано на основі теорії

економічних чинників, за якою основними чинниками розвитку є праця, земля і капітал у його матеріальній і грошовій формі, тобто засоби виробництва.

Таблиця 1

Функціонально-цільова модель механізму державного регулювання економічної безпеки ВНЗ

Цільові підсистеми, загально-системні функції	Управління розвитком			Управління функціонуванням		
	Управління розвитком матеріально-технічної бази	Управління організаційно-економічним розвитком	Управління соціальним розвитком трудового колективу	Управління основною діяльністю	Управління ефективністю використання ресурсів	Управління якістю
Прогнозування і планування	Прогнозування і планування розвитку матеріально-технічної бази	Прогнозування і планування організаційно-економічного розвитку	Прогнозування і планування соціального розвитку трудового колективу	Прогнозування і планування надання основних послуг	Прогнозування і планування ефективності використання ресурсів	Прогнозування і планування якості продукції і послуг
Фінансування і кредитування	Фінансування і кредитування розвитку матеріально-технічної бази	Фінансування і кредитування організаційно-економічного розвитку	Фінансування і кредитування соціального розвитку трудового колективу	Фінансування і кредитування основних послуг	Фінансування і кредитування ефективності використання ресурсів	Фінансування і кредитування заходів із підвищення якості продукції і послуг
Організація і оперативне управління	Організація і оперативне управління розвитку матеріально-технічної бази	Організація і оперативне управління організаційно-економічного розвитку	Організація і оперативне управління соціальним розвитком трудового колективу	Організація і оперативне управління діяльністю	Організація і оперативне управління ефективністю використання ресурсів	Організація і оперативне управління якістю продукції і послуг
Облік і звітність	Облік і звітність із розвитку матеріально-технічної бази	Облік і звітність з організаційно-економічного розвитку виробництва	Облік і звітність із соціального розвитку трудового колективу	Облік і звітність	Облік і звітність з ефективності використання ресурсів	Облік і звітність із якості продукції і послуг

Продовження табл. 1

Цільові підсистеми загально-системні функції	Управління розвитком			Управління функціонуванням		
	Управління розвитком матеріально-технічної бази	Управління організаційно-економічним розвитком	Управління соціальним розвитком трудового колективу	Управління основною діяльністю	Управління ефективністю використання ресурсів	Управління якістю
Аналіз і оцінювання	Аналіз і оцінювання розвитку матеріально-технічної бази	Аналіз і оцінювання організаційно-економічного розвитку	Аналіз і оцінювання соціального розвитку трудового колективу	Аналіз і оцінювання	Аналіз і оцінювання ефективності використання ресурсів	Аналіз і оцінювання якості продукції і послуг
Плата і стимулювання	Плата і стимулювання трудового колективу за розвиток матеріально-технічної бази	Плата і стимулювання за організаційно-економічний розвиток	Плата і стимулювання здійснення заходів із соціального розвитку трудового колективу	Плата і стимулювання	Плата і стимулювання за ефективність використання ресурсів	Плата і стимулювання за якість продукції і послуг

Звідси маємо, що блок розвитку повинен включати щонайменше три цільові підсистеми, одна з яких відповідальна за розвиток основних засобів (цільова підсистема) управління розвитком матеріально-технічної бази. Іншою необхідною частиною цільової підсистеми є підсистема, що відповідальна за працю. Третя цільова підсистема, що входить до блоку, відповідальна за виконання й удосконалення загальних функцій. Завдання цільової підсистеми «управління організаційно-економічним розвитком» – третьої підсистеми блоку «розвиток вишу» – полягає в підвищенні дієвості процесу управління на основі розроблення заходів і системи нормативів, що підвищують реальний обсяг результатів на одиницю ресурсу, що витрачається.

Блок «функціонування вишу», що орієнтований на раціональне використання потенціалу закладу, також складається з цільових підсистем, відповідальних за створення й реалізацію високоякісного і високоефективного інтелектуального або освітнього продукту, ціноутворення, ефективне використання наявних у розпорядженні ресурсів у межах встановлених і чинних норм, нормативів і економічних правил та ін.

Запропоновано загальну структуру вимірювання ефективності державного регулювання економічної безпеки, що передбачає систему показників і критеріїв, які узагальнено можна поєднати в два блоки: економічна ефективність, оцінювання якої включає задоволення попиту, планове використання потенціалу вишу і фактичне його використання; фінансова стабільність ВНЗ, заснована на комплексному оцінюванні ліквідності балансу, який супроводжується системою аналітичних показників, що відбивають різні сторони його фінансової діяльності.

Кожна з цільових підсистем повинна мати власну цільову функцію,

сукупність яких забезпечує отримання доходів і розподіл їх за основними напрямками діяльності. При цьому необхідно, щоб цільові функції могли бути інтегровані в загальну модель, що забезпечує максимізацію економічної ефективності (табл. 2).

Визначено, що функціонально-цільова модель механізму державного регулювання економічної безпеки забезпечує якнайповніший набір комплексів та завдань управління фінансовими потоками з урахуванням специфічних особливостей навчального закладу. Запропонована функціонально-цільова модель механізму державного регулювання економічної безпеки логічно «вбудовується» в систему управління ВНЗ за рахунок тісного взаємозв'язку цільових функцій і державних завдань із розвитку системи вищої освіти в цілому.

Таблиця 2

Функціональна матриця механізму державного регулювання економічної безпеки ВНЗ

№ з/п	БЛОК	Цільова підсистема	Вартісна характеристика
1	«Функціонування вишу»	Оподаткування. Управління розвитком матеріально-технічної бази. Управління організаційно-економічним механізмом. Управління соціальним розвитком трудового колективу	Механізм досягнення компромісу за обсягами доходів та оподаткування. Механізм розподілу доходів відповідно до мети діяльності. Механізм формування комерційних і резервних фондів. Механізм формування колективних і індивідуальних фондів споживання
2	«Розвиток вишу»	Управління створенням і реалізацією науково-освітньої продукції. Управління ефективністю використання ресурсів. Управління якістю "	Механізм максимізації доходів. Механізм оптимізації необхідних витрат. Механізм мінімізації непродуктивних витрат. Механізм розподілу доходу між колективним та індивідуальним споживанням і між структурними ланками, врегулювання орендних відносин

Результуючим висновком можна вважати тезу про те, що розширення фінансово-господарської самостійності ВНЗ, зміна в організаційних державних механізмах взаємодії державних органів із підвідомчими установами (перехід від кошторису до субсидій; поява планів і звітів про результати діяльності; надання освітнім установам великих прав у розпоряджанні доходами тощо) спрямовані на формування оновленої системи державного замовлення, за якою обсяги бюджетного фінансування напряму залежатимуть від результатів діяльності установ. Отже, саме планування покликане забезпечити чітке уявлення про перспективи розвитку ВНЗ, створення необхідних резервів на випадок

непередбачуваних ситуацій і створення госпрозрахункових фондів, встановлення зв'язку з державним замовленням (методика складання якого нині тільки-но формується). Крім того, наявність планів економічного і соціального розвитку ВНЗ дозволила б трудовому колективу, передусім професорсько-викладацькому складу, мати чіткі уявлення про власні перспективи як у фінансовому, так і в соціально-економічному аспектах. Означений підхід мав би можливість впливати на нівелювання ризиків зміни рівня фінансового забезпечення вишів, оскільки нормативні витрати визначаються на підставі фактичних витрат.

У четвертому розділі – *«Результативність механізму державного регулювання економічної безпеки системи вищої освіти України»* – проведено перспективне розроблення показників економічної безпеки та їхніх порогових значень, визначено чинники впливу на формування ефективної системи забезпечення державного регулювання економічної безпеки вищої освіти, проведено комплексний науковий аналіз основних принципів і методів забезпечення державного регулювання економічної безпеки системи вищої освіти.

Проведений науковий аналіз теоретичних та практичних напрацювань показав, що суть державного регулювання економічної безпеки системи вищої освіти полягає у розв'язанні суперечностей, що виникають між національними інтересами у царині вищої освіти й загрозами, що виникають у результаті розвитку галузі. Державні механізми забезпечення економічної безпеки вищої освіти є функціональною підсистемою системи економічної безпеки країни, а система забезпечення економічної безпеки вищої освіти – організаційною підсистемою системи забезпечення економічної безпеки країни.

Сучасний розвиток системи української освіти вимагає запровадження більш гнучкої типології вишів, що дозволяло б сконцентрувати увагу на змінах, що відбуваються як в економіці країни, так і у світовій системі освіти. Запропонований у роботі підхід до типологізації ВНЗ виходить із того, що кожен із них одночасно працює щонайменше за трьома напрямками: формує меметичні структури у студентів, і цей процес будується на використанні так званих едукологічних систем; модернізує дослідницький потенціал студентів за рахунок залучення його до вивчення тих або інших об'єктів, цей процес має в основі використання так званих дослідних систем; створює можливість впливати на довкілля, змінюючи його в доцільний спосіб, цей процес ґрунтується на так званих інноваційних системах. Таке бачення дозволяє розглянути діяльність вишу з позицій якості освіти і її впливу на економічну безпеку установи. Проте кожна із запропонованих трьох систем вимагає для практичного використання деталізації. Таким чином, необхідно говорити про типологію вишів, у якій потрібно враховувати едукологічні, дослідні та інноваційні проблеми (табл. 3).

Розроблення критеріїв і визначення параметрів, що характеризують економічні інтереси системи вищої освіти і що відповідають сучасним вимогам економічної безпеки України, у сукупності з математичним апаратом є найважливішим інструментом як дослідження, так і реалізації прийнятих рішень. Чинні системи показників оцінювання економічної безпеки орієнтовано здебільшого на державний і регіональний рівні. Враховуючи особливості

функціонування системи вищої освіти, уявляється можливим розробити особливу систему параметрів, орієнтовану як на забезпечення економічної безпеки системи вищої освіти в цілому, так і на конкретну освітню установу. Аналіз чинної системи критеріїв і показників економічної безпеки ВНЗ надає можливість дійти таких висновків: по-перше, такі критерії не відповідають сучасним вимогам, що висувуються до системи вищої освіти; по-друге, вони не створюють умов для розвитку системи вищої освіти; по-третє, вони все більше набувають формального характеру; по-четверте, система показників не є здатною віддзеркалювати реальний стан системи вищої освіти.

Таблиця 3

Типологія ВНЗ

№ з/п	Тип ВНЗ	Вид ВНЗ
1	Едукологічний ВНЗ	Лекційно-семінарський. Презентаційно-логічний. Електронно-декомпозиційний. Персонологічно-безперервний. Креативно-евристичний
2	Дослідний ВНЗ	Спонтанно-кваліфікаційний. Аналітико-фіксувальний. Прогностично-трендовий. Фундаментально-пошуковий. Системно-формувальний
3	Інноваційний ВНЗ	Що відстає. Що наздоганяє. Що прогресує. Що випереджає

У результаті репрезентативного аналізу досвіду США, Німеччини, Франції, Фінляндії уявляється можливим запропонувати якісно нову систему показників і їхніх граничних значень, що сприяє забезпеченню економічної безпеки розвитку системи вищої освіти: гранично допустимий рівень зниження економічної активності вишу, за межами якого неможливий його самостійний економічний розвиток на сучасному рівні; гранично допустиме зниження рівня і якості вищої освіти, за межами якого виникає небезпека неконтрольованих соціальних, трудових та інших конфліктів; гранично допустимий рівень втрати життєво важливих ресурсних джерел економічного зростання системи вищої освіти. Перевагою запропонованої системи показників є використання індикаторів, що позбавлені безпосереднього впливу з боку менеджменту як окремо взятого вишу, так і органів управління освітою. Отже, запропоновану систему показників економічної безпеки системи вищої освіти та їхніх граничних значень може бути використано для досягнення національних інтересів України, і ця система може бути одним з інструментів для скорочення відставання від провідних країн світу.

Розроблення ефективного механізму забезпечення економічної безпеки вищої освіти передусім передбачає моделювання системи планування, програмування й бюджетування (рис. 2).

Ця модель включає визначення цілей, способів їхнього досягнення та оцінювання відповідних витрат. Важливою умовою реалізації моделі є тотожність результатів для різних застосовуваних способів, тобто якщо під час реалізації різних способів можна отримати однакові результати, то вибирається найменш витратний спосіб. Моделювання ефективної системи забезпечення економічної безпеки вищої освіти полягає в наступному. Формулюється початкова проблема забезпечення економічної безпеки в загальному вигляді. Далі це завдання обробляється й уточнюється з урахуванням дії вектора спрямованості й інерції, а також з урахуванням досягнень науки в цій царині. Відтак формулюється ідеальний кінцевий результат, що послуговує орієнтиром. Із порівняння з ідеальним кінцевим результатом реальних результатів економічної системи виявляється суперечність, а потім її причина.

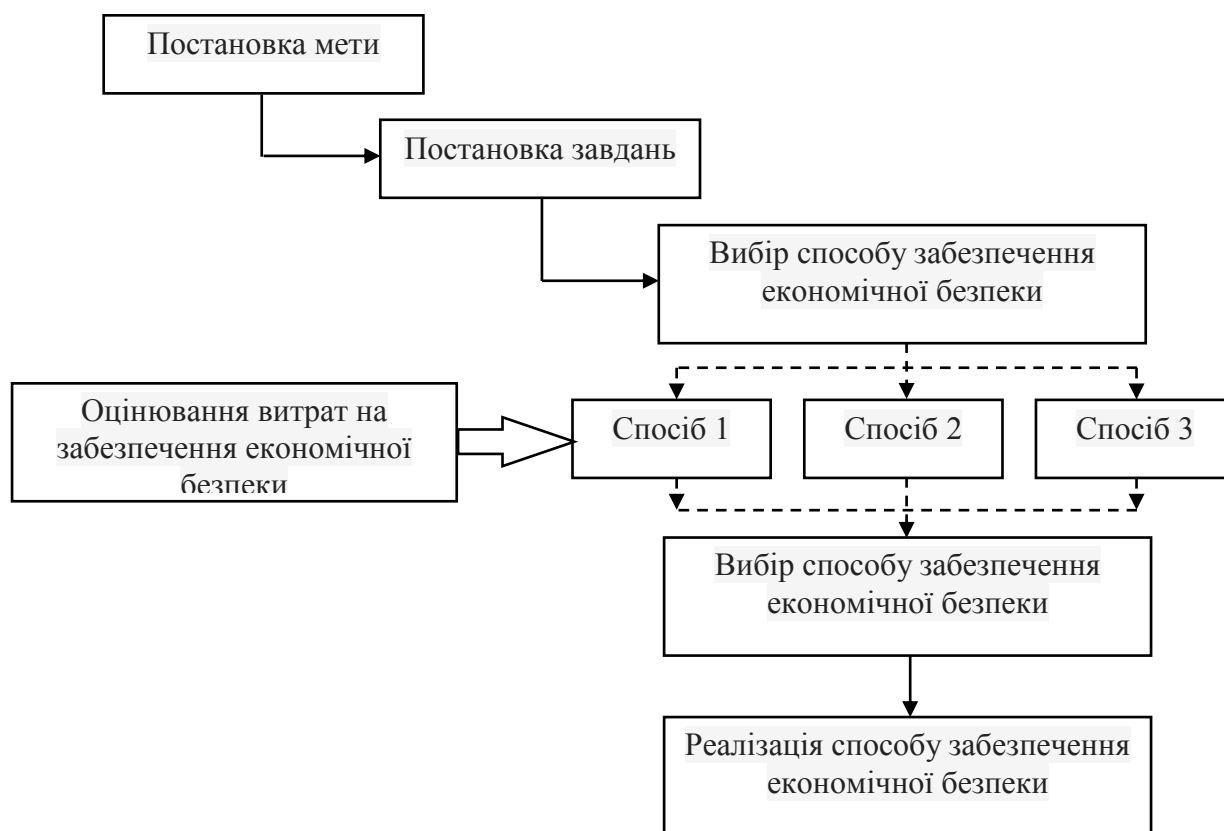

Рис. 2. Моделювання системи планування, програмування й бюджетування в системі забезпечення економічної безпеки вищої освіти

Для створення ефективної системи забезпечення економічної безпеки вищої освіти має бути побудовано систему, що складається з декількох інформаційних масивів. Масив 1 (М1): список вимог, що висувуються до економічної безпеки, включає як загальні, застосовні в різних видах економічної діяльності, так і приватні, застосовні в царині освіти. Масив 2 (М2): список методів виявлення ризиків, небезпек і загроз стосовно економічної безпеки містить різноманітні прийоми і методи визначення ризиків, небезпек і загроз щодо економічної безпеки. Масив 3 (М3): фонд ефектів, що містить усі відомі на цей час науці, а також практиці ефекти, отримувані в результаті здійснення тих або інших заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки. Масив 4

(М4): фонд рішень, що містить найбільш ефективні рішення в царині забезпечення економічної безпеки. Масив 5 (М5): список методів виявлення причин виникнення негативних наслідків і небажаних відхилень, що включає відомі методи аналізу відхилень, відмов, руйнувань структурно-функціональних елементів економіки. Масив 6 (М6): фонд евристичних прийомів, перелік евристичних прийомів і пошукових процедур. Масив 7 (М7): список пошукових процедур. Масив 8 (М8): список методів оцінювання і вибору рішень, спрямованих на забезпечення економічної безпеки вищої освіти.

Відзначаючи деяку обмеженість наявних концепцій механізмів державного регулювання економічної безпеки системи вищої освіти, уявляється можливим застосувати інституціональний підхід, що припускає виділення і виявлення чинників, що впливають на виникнення ризиків, прогнозування загрози з метою запобігання актуалізації загрози і створення інституціональної системи економічної безпеки вищої освіти із заданими властивостями. На цій основі уявляється можливим сформулювати концепцію циклу державного регулювання економічної безпеки, який може бути подано як процес послідовного проходження чотирьох фаз, пов'язаних із чинниками, ризиками і загрозами економічній безпеці. Необхідно відмітити наявність трансакційних витрат у кожній фазі управлінського циклу. У першій фазі виникають витрати, зумовлені необхідністю деталізації чинників. У той же час може бути досягнуто і деякої економії витрат, пов'язаної з частотою актуалізації загрози. Чим частіше загроза актуалізується, тим детальніше, протягом тривалого часу, може бути визначено чинник. У разі низької частоти актуалізації загрози деталізація чинника, а отже і витрати є мінімальними. Високий ступень деталізації чинника підвищує витрати в першій фазі управлінського циклу, але при цьому знижує невизначеність у другій і третій фазах. У другій фазі витрати можуть бути як постійними, так і змінними. Постійні витрати характеризуються визначеністю ризику, тобто визнанням його наявності. Змінні витрати пов'язано з процесом оцінювання ризику. Тут може спостерігатися та ж картина, що і в першій фазі, – чим детальніше оцінено ризик, тим вище витрати, водночас знижується і невизначеність у третій фазі. Витрати третьої фази також мають постійну і змінну складові. Постійні витрати визначаються витратами на зміст аналітичних структур, часовими витратами працівників та ін. Змінні витрати характеризуються різною поведінкою економічних суб'єктів. Витрати на прогнозування загрози збільшуватимуться в міру спроможності реагування на інноваційність чинника, мірою його деталізації, вірогідністю оцінювання ризику тощо. Витрати четвертої фази мають швидше змінний, ніж постійний характер. Річ у тому, що витрати на запобігання різним загрозам також різні та залежать від часу, необхідного на запобігання загрозі, вірогідності її виникнення, глибини, масштабу та ін. Аналіз взаємозалежності витрат у різних фазах циклу забезпечення державного регулювання економічної безпеки системи вищої освіти дозволяє дійти висновку про те, що в разі збільшення управлінських зусиль в одній фазі, вони можуть бути понижені в інших фазах.

Виділення перерахованих типів системи забезпечення економічної безпеки дозволяє виділити критерії вибору раціональних рішень, спрямовані на забезпечення економічної безпеки системи вищої освіти, а саме: передбаченість

витрат, і не завжди фінансових; зміна балансу на вході та виході в системі вищої освіти; порівняння можливих витрат і благ; здійснення тільки щодо наявних елементів системи вищої освіти; застосування перш за все механізмів державного регулювання; спрямованість на розвиток економіки системи вищої освіти; можливість впливати на доходи і витрати економіки системи вищої освіти; порівняння з можливими соціально-економічними наслідками.

Зроблено висновок про те, що взаємодія якості освіти й економічної безпеки змінюється залежно від етапу розвитку економіки. Наприклад, у період транзитивної економіки, в умовах зниження державного фінансування й відсутності ефективних механізмів державного регулювання залучення позабюджетних засобів на перший план виходять проблеми забезпечення належного рівня економічної безпеки як освітньої установи в цілому, так і окремої особи, пов'язаної з ВНЗ. У період стабілізації та переходу до інноваційної економіки вже якість освіти визначає рівень економічної безпеки.

У п'ятому розділі – «*Концептуальні засади забезпечення державного регулювання економічної безпеки вищого навчального закладу*» – на основі теоретико-концептуального методу окреслено механізми визначення комплексного нормативу фінансування ВНЗ, науково обґрунтовано засоби визначення потреби у фінансових ресурсах і розрахунку комплексного нормативу фінансування ВНЗ, розроблено стратегічні напрями удосконалення механізмів моделювання рівня достатності економічної підтримки інноваційного розвитку вишу з урахуванням введення комплексного нормативу фінансування.

На основі проведеного комплексного аналізу обґрунтовано, що інноваційний характер освітньої діяльності установ освіти вимагає перегляду структури витрат і джерел їхнього покриття, а також уточнення й виділення у складі бюджетного класифікатора статей витрат на розроблення й реалізацію освітніх новацій. Для прогнозування й доцільного використання усіх видів ресурсів за напрямками інноваційного розвитку освітньої діяльності запропоновано методіку проектування економічного механізму підтримки інноваційної освіти. Вона включає: визначення потреби у фінансових ресурсах; розрахунок комплексного нормативу фінансування; оцінювання достатності економічної підтримки; систему внутрішнього аудиту ресурсного забезпечення. Розрахунок витрат на освітню діяльність здійснюється в розрізі джерел фінансування і напрямів інноваційної освітньої діяльності: *розрахунок фонду оплати праці за напрямками інноваційної освіти* – професорсько-педагогічного складу робиться на основі розрахунку таких початкових даних: середньорічної кількості груп тих, які навчаються; кількості навчальних годин на одну групу за навчальним планом; загальної кількості навчальних годин на всі групи; середньої вартості однієї години; навчально-допоміжного, адміністративно-обслуговуючого та іншого персоналу на основі розрахунку середньорічної кількості посад за штатним розкладом і середньої ставки оплати праці на місяць; позаштатних працівників на основі договірної вартості оплати праці згідно з трудовими договорами; нерозподіленого фонду оплати праці; *розрахунок засобів на оновлення й розвиток матеріально-технічної бази інноваційної освітньої діяльності* включає: витрати на придбання предметів постачання і витратних матеріалів; витрат на відрядження і службові відрядження; оплати

транспортних послуг за договорами; оплату комунальних послуг за договорами; оплату інших послуг і поточних витрат, що включає витрати на поточний ремонт та інші господарські витрати; навчальні витрати, що включають розрахунок витрат на розроблення й реалізацію освітніх новацій; трансферти населенню: стипендії, компенсації, пільговий проїзд тощо; *засоби на матеріальне заохочення й соціальні виплати за видами освітніх нововведень включають розрахунок засобів*: на додаткову оплату праці; преміювання за досягнення високих результатів у роботі; одноразове преміювання; одноразову допомогу; заходи на охорону здоров'я; поліпшення умов праці і здешевлення вартості харчування; організацію відпочинку співробітників; пайову участь у будівництві житла; інші витрати на матеріальне заохочення й соціальні виплати.

Така методика розрахунку потреби у фінансових ресурсах на функціонування й розвиток установи вищої освіти, зокрема на її інноваційну освітню діяльність, дозволяє здійснити перегрупування витрат на освіту в господарському і соціальному аспектах і розрахувати норматив комплексного фінансового забезпечення вишу за рахунок бюджетних і позабюджетних джерел фінансових коштів.

Встановлено, що методика визначення потреб у фінансових ресурсах з позиції фінансування як поточних витрат на функціонування навчального закладу, так і витрат на його розвиток включає три етапи: визначення планової потужності ВНЗ; розрахунок кошторису витрат в розрізі бюджетних статей класифікації витрат і різних джерел їхнього покриття і групування витрат на забезпечення життєдіяльності вишу, процесу навчання, соціальний захист працівників і студентів, розроблення й реалізацію освітніх новацій.

Аналіз різних методологічних підходів до нормування ресурсного забезпечення освіти показує, що жодна з наявних методик розрахунку нормативу бюджетного фінансування не зорієнтована на підтримку і розвиток інноваційної діяльності в освіті. Створення умов не лише функціонування в традиційному режимі, але і розвитку установ вищої освіти потребує запровадження комплексного нормативу фінансування як чотирикомпонентної структури, що включає: норматив життєзабезпечення ВНЗ; норматив вартості навчання; норматив соціального захисту; норматив підтримки інновацій. Норматив життєзабезпечення ВНЗ має бути зорієнтовано на кількісні показники освітньої діяльності: планову потужність (гранично допустимий контингент студентів), номенклатуру професій, рівні освіти. Норматив вартості навчання покликаний забезпечувати якість професійної підготовки. Норматив соціального захисту повинен визначатися законодавчими актами уряду, місцевих органів влади і органів управління освітою.

Фінансування за нормативом життєзабезпечення гарантується в повному обсязі тільки тим ВНЗ, які виконують держзамовлення на підготовку фахівців у розрізі затвердженого засновником контингенту студентів за спеціальностями і рівнями кваліфікації. Цей норматив може бути розраховано як співвідношення постійних витрат за фінансовий рік та встановленої чисельності випускників:

Норматив навчання повинен розраховуватися з урахуванням складності кожної професії та рівня кваліфікації за фахом на основі освітньої програми, кваліфікаційного складу персоналу, вимог до матеріальної бази і технологій навчання; а також бути тісно взаємопов'язаним із системою економічного

стимулювання якісних показників діяльності студентів та викладачів.

Норматив соціального захисту може бути подано у вигляді співвідношення суми постійних і змінних витрат у соціальному аспекті за фінансовий рік та планового контингенту тих, хто навчається.

Визначено чотири типи економічних ситуацій, у яких необхідно приймати управлінські рішення і прогнозувати їхні наслідки. Це є ситуації: визначеності, умов ризику, невизначеності та конфлікту. Сучасний соціально-економічний стан України і рівень фінансового забезпечення вищої освіти створюють необхідність алгоритмізації дії керівників в умовах невизначеності. Для цього можна використовувати метод пропорційних залежностей економічних чинників, основу якого складає процес ідентифікації найбільш важливого чинника діяльності. Він є базою для визначення прогнозних значень інших чинників. У нашому випадку базовим економічним чинником освітньої діяльності виступає комплексний норматив її фінансового забезпечення. У результаті його ідентифікації будується модель зміни ситуації, що припускає таку послідовність дій: на першому етапі розрахунковим компонентам комплексного нормативу привласнюються певні кількісні значення; на другому – визначаються показники, тобто прогнозуються можливі результати кожної групи показників оцінювання фінансового забезпечення; на третьому – нові показники оцінювання порівнюються з критеріями вибору пріоритетів фінансової підтримки; на четвертому – вишиковується певна послідовність пріоритетів фінансової підтримки нововведень, що реалізовує активну стратегію інноваційної діяльності ВНЗ; на п'ятому – формуються показники внутрішнього обліку, які можна використовувати як орієнтир для контролю поточної інноваційної освітньої діяльності.

Пропонована нами прогнозна модель механізмів державного регулювання фінансового забезпечення освітньої діяльності ВНЗ не лише показує зміни показників інноваційної діяльності, але і дозволяє провести порівняльний аналіз прогнозних значень фінансової підтримки новацій як за типами установ, так і за методами розрахунку нормативу. Ця модель є багатовимірною таблицею найважливіших показників фінансового забезпечення установи вищої освіти в динаміці. У результаті дослідження може вибиратися один або декілька варіантів дій; при цьому значення різних обсягів фінансування, використані у процесі моделювання, слугуватимуть прогнозними орієнтирами в наступних діях (табл. 4).

Згідно з даними цієї таблиці, перший класифікаційний чинник нововведень – траєкторія розвитку освітньої установи, що визначає еволюційну або інволюційну спрямованість його стратегії розвитку, – характеризується як рівнем державної підтримки освіти, так і інвестиційною привабливістю нововведень, тобто державною політикою в царині освіти. Ці показники демонструють здатність держави через механізм державного регулювання фінансування забезпечувати політичну й економічну стійкість суспільства за рахунок розвитку науки, культури і самої системи освіти.

Групування показників економічної підтримки за класифікаційними чинниками освітніх новацій

№ з/п	Класифікаційний чинник	Групи показників
1	Траєкторія розвитку освітньої установи	1. Показники фінансової підтримки. 2. Показники інвестиційної зацікавленості новацій. 3. Показники ділової активності
2	Характер впливу на учасників інноваційної освітньої діяльності	1. Показники фінансової стійкості. 2. Показники стимулювання інноваційної діяльності. 3. Показники ефективності нововведень
3	Відповідність до інтересів суспільства, регіону, галузі	Показники розподілу фінансових ресурсів за напрямками інноваційної діяльності

Другому класифікаційному чиннику нововведень – характеру впливу на учасників інноваційної освітньої діяльності – відповідають показники фінансової стійкості розвитку, стимулювання інноваційної діяльності й ефективності нововведень. Третій класифікаційний чинник – відповідність до інтересів суспільства, регіону галузі – характеризується творчим потенціалом нововведень. Останній є найбільш актуальним в освіті, але, як показує практика, його найменше забезпечено прямою фінансовою підтримкою. Пропоновані нами показники розподілу фінансових коштів за напрямками інноваційної діяльності характеризують як орієнтири науково-технічного розвитку країни, так і пріоритети фінансування інноваційної діяльності, що вибрали ВНЗ.

Обґрунтовано необхідність приведеної моделі не лише для державних, але і для недержавних ВНЗ. Останні за умови скоординованої науково-технічної політики в царині освіти і контролю цільового використання бюджетних коштів, через особливості своєї законодавчо-нормативної бази і мобільності організаційної структури, можуть ефективніше використовувати свої засоби у процесі інноваційної діяльності.

Механізм державного фінансування інноваційної діяльності закладів вищої освіти повинен здійснюватися за нормативами підтримки новацій з урахуванням ієрархії пріоритетів інноваційного розвитку. Це дозволить відтворювати і використовувати інтелектуальну ренту як основну умову інноваційного розвитку навчального закладу. Доцільність прийняття комплексного нормативу механізму фінансового забезпечення інноваційної освітньої діяльності ВНЗ підтверджує прогнозна модель ретроспективного оцінювання достатності економічного забезпечення нововведень у царині вищої освіти. Результативність економічної підтримки інноваційної освітньої діяльності розглядається з позиції відповідності показників її забезпечення до критеріїв вибору освітніх новацій.

Прозорість використання всіх видів ресурсів на інноваційний розвиток освітньої діяльності можна забезпечити через службу внутрішнього аудиту ВНЗ. Ефективне функціонування такої служби визначається не лише побудовою

раціональної системи моніторингу і прогнозування, але і її дією на підвищення якості навчання.

Встановлено, що за підсумками внутрішнього аудиту керівники ВНЗ мають у розпорядженні достовірні дані про стан інформаційно-аналітичних матеріалів. Ці дані характеризують порядок розроблення, руху і реалізації освітніх новацій; потреби замовників в освітніх новаціях; рівень зацікавленості інвесторів в освіті. Поряд із контрольною функцією інформація, що подається, повинна мати діагностичні можливості для оптимізації розвитку інноваційної освітньої діяльності.

У цілому, технологія проектування державного регулювання економічного механізму підтримки інноваційного розвитку освітньої діяльності ВНЗ дозволяє його керівникам: 1) направляти фінансові потоки на реалізацію активної стратегії інноваційної діяльності; 2) прогнозувати обсяги ресурсного забезпечення як на функціонування, так і на розвиток ВНЗ; 3) здійснювати функціональну послідовність процедур економічної підтримки освітніх новацій; 4) цілеспрямовано враховувати і контролювати фінансові потоки за всіма джерелами грошових коштів; 5) проводити моніторинг і аналізувати соціально-економічні наслідки прийняття освітніх новацій.

ВИСНОВКИ

У дослідженні запропоновано розв'язання актуальної для науки державного управління проблеми щодо обґрунтування теоретичних та методологічних засад удосконалення механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ в Україні, а також розроблення науково-прикладних технологій практичного використання отриманих результатів. Отримані у процесі дослідження результати підтверджують загальну методологію, покладену в його основу, а реалізована мета і завдання дослідження дають можливість дійти в дисертації таких висновків:

1. Аналіз проблемного поля дослідження надає можливість констатувати, що економічна безпека як об'єкт державного регулювання здебільшого розглядається як синтетична категорія, що включає до свого змісту такі підкатегорії, як економічна залежність і незалежність, стабільність і вразливість, економічний тиск, примус тощо. На відміну від підходів, що існують, у дослідженні економічну безпеку розглянуто як трирівневу модель, що поєднує: *перший рівень* – інформаційно-аналітичний (моніторинг стану інформації відносно вразливості життєво важливих інтересів і протидії загрозам та ін.); *другий рівень* – регулятивної дії (локалізація й нейтралізація загроз життєво важливим інтересам країни; усунення кризових тенденцій у царині забезпечення економічної безпеки та ін.); *третій рівень* – прямої дії (протидія носіям загроз життєво важливим інтересам країни; контроль стану економічних стосунків в країні; програма виходу з економічної кризи та ін.). Такий підхід зумовлено необхідністю врахування нових чинників у вирішенні завдань забезпечення економічної безпеки вищів у нестабільних соціально-економічних та інституційних умовах, врахування специфічних особливостей економіки освіти у вирішенні проблем безпеки, необхідністю практичної

можливості оцінити ступінь економічної стійкості вишу, а також наявною потребою у вдосконаленні тих, що існують, та розробленні нових механізмів підвищення рівня економічної безпеки вищої загальнонаціональної системи освіти в цілому.

2. Визначено на основі системного й концептуально-порівняльного підходів механізми економічної безпеки та запропоновано науково-методологічний підхід до реалізації механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ в Україні шляхом, по-перше, визначення джерел фінансування їхнього функціонування й подальшого перегрупування необхідних для нього витрат, по-друге, комплексного застосування нормативного методу, який включає нормативи щодо життєзабезпечення, вартості навчання, соціального захисту й підтримки інновацій, а по-третє, здійснення внутрішнього аудиту ресурсного забезпечення діяльності таких закладів.

3. Розроблено типологізацію вишів за критерієм їхнього розвитку з урахуванням того, що кожен із них одночасно працює щонайменше за трьома напрямками: формує меметичні структури в студентів, і цей процес будується на використанні так званих едукологічних систем; модернізує дослідницький потенціал студентів за рахунок залучення їх до науково-дослідної роботи, цей процес ґрунтується на використанні дослідних систем; створює можливість впливати на довкілля, змінюючи його, цей процес будується на так званих інноваційних системах. Така триєдність дозволяє на більш високому рівні розглянути діяльність вишу з позицій якості освіти і її впливу на економічну безпеку установи. Це дало змогу визначити типологізацію вишів, що відрізняється від відомих обґрунтованих системою проблем їхнього розвитку – едукологічних, дослідних та інноваційних, що дозволяє оцінити діяльність цих закладів крізь призму взаємного впливу категорій «економічна безпека ВНЗ» і «якість освіти», зважаючи на стан економіки освіти країни, регіону й окремо взятого навчального закладу, а також якість освітньої підготовки й послуги.

4. У результаті репрезентативного аналізу досвіду США, Німеччини, Франції, Фінляндії стає можливим запропонувати якісно нову систему показників та їхніх граничних значень, що сприяє забезпеченню економічної безпеки розвитку системи вищої освіти України. Запропоновані граничні значення показників безпеки системи вищої освіти відбивають, зокрема: гранично допустимий рівень зниження економічної активності вишів, за межами якого неможливий їхній самостійний економічний розвиток на технічно сучасному рівні; гранично допустиме зниження рівня і якості вищої освіти, за межами якої виникає небезпека неконтрольованих соціальних, трудових та інших конфліктів; гранично допустимий рівень втрати життєво важливих ресурсних джерел економічного зростання системи вищої освіти. Запропоновану систему показників економічної безпеки системи вищої освіти і граничних значень може бути використано для досягнення національних інтересів України, а також як один з інструментів для скорочення відставання від провідних країн світу.

5. Сучасні проблеми функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України є проявом проблем більш високого рівня, а саме законодавчої неврегульованості питань стабілізації бюджетної політики

галузі, зміни споживчого попиту, ознак фінансової кризи, відтоку найбільш талановитої молоді та професорсько-викладацького складу за межі України тощо. Виходячи з цього робиться висновок про те, що однією з основних проблем, яку необхідно вирішити, є якісне формування фінансових потоків на всіх етапах здійснення освітньої діяльності. Сьогодні ця проблема актуалізується у зв'язку з тим, що економіка країни переходить у новий стан – вона все більше і більше перетворюється на інноваційну. Природно, це змінює всю систему фінансування освітніх установ і вимагає її модернізації. Отже, забезпечення економічної безпеки вишу – це властивість його економічної системи адекватно реагувати на зовнішні і внутрішні загрози в цілях самозбереження й розвитку за допомогою перебудови внутрішньої структури і корекції параметрів функціонування. Безпека освітньої установи характеризується економічними механізмами державного регулювання реалізації її цілей і завдань, а також формуванням необхідних умов господарської діяльності.

6. Систематизовано принципи вибору раціональних рішень, спрямованих на забезпечення економічної безпеки системи вищої освіти, критеріями якого є те, що вибір рішення, спрямованого на забезпечення державного регулювання економічної безпеки: вимагає витрат і не завжди фінансових; вимагає відмов від чого-небудь; не може змінити рівність повної потужності на вході в систему вищої освіти і повної потужності на виході з цієї системи; ґрунтується на порівнянні можливих витрат і благ; здійснюється тільки відносно наявних елементів системи вищої освіти тощо.

Доводиться, що принципи вибору раціональних рішень, спрямованих на досягнення тривалих цілей економічної безпеки системи вищої освіти, окрім вищезгаданих принципів, повинні базуватися також на загальних принципах управління: відповідності, системності, загальності, безперервності, об'єктивності, незалежності, гласності, ефективності, науковості, плановості, законності та відповідальності.

7. Обґрунтовано напрями вдосконалення системи організації праці співробітників ВНЗ на контрактній основі. Окреслено, що основою державної кадрової політики в царині вищої освіти України є процес, що характеризується цілеспрямованим, спланованим, координаційним та усвідомленим організаційним впливом суб'єктів управління на якісні та кількісні зміни кадрового забезпечення ВНЗ шляхом визначення їхньої потреби в персоналі та здійснення координаційних дій у процесі досягнення поставленої перед ними мети. Проведено детальний аналіз понятійно-категорійного апарату науки державного управління, що надало можливість для його подальшого вдосконалення в частині введення в її обіг дефініції «механізми забезпечення розвитку кадрового й інноваційного потенціалу та економічної безпеки ВНЗ» як сукупності заходів щодо створення державою належних умов функціонування цих закладів і молодіжних бізнес-інкубаторів, допомоги з боку держави в упровадженні ними принципів адміністративного й інноваційного менеджменту, а саме: формування кадрового резерву на основі використання насамперед власних фінансових, людських та інфраструктурних ресурсів, оцінювання діяльності за результатами тощо.

8. Застосування концепції інституціонального управлінського циклу забезпечення державного регулювання економічної безпеки дозволяє суб'єктові управління вибирати напрям основних зусиль забезпечення економічної безпеки й оптимізувати сам процес управління. На основі структури циклу забезпечення економічної безпеки стає можливим виділити такі типи забезпечення економічної безпеки: систему забезпечення економічної безпеки зосереджено на першій фазі, без приділення уваги іншим; систему забезпечення економічної безпеки зосереджено на першій і другій фазах; систему забезпечення економічної безпеки зосереджено на послідовній реалізації трьох перших фаз; систему забезпечення економічної безпеки розподілено за усіма чотирма фазами; систему забезпечення економічної безпеки зосереджено тільки на четвертій фазі. Це дало змогу визначити типологізацію ВНЗ, що відрізняється від відомих обґрунтованих системою проблем їхнього розвитку – едукологічних, дослідних та інноваційних, що дозволяє оцінити діяльність цих закладів крізь призму взаємного впливу категорій «економічна безпека ВНЗ» і «якість освіти», що охоплює стан економіки освіти країни, регіону й окремо взятого навчального закладу, а також якість освітньої підготовки й послуги.

9. Систематизовано теоретико-методологічні засади дослідження формування та реалізації механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ в сучасних умовах. На основі проведеного аналізу оцінено та сформульовано й науково обґрунтовано функціонально-цільову модель формування механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України, що передбачає консолідовану ідентифікацію таких параметрів, як «вхід», «стан», «вихід» і «взаємозв'язок із суб'єктом державного регулювання», з метою забезпечення отримання прибутку цими закладами, їхньої економічної безпеки й задоволення потреб суспільства в царині вищої освіти. Установлено, що ці суперечності в підходах лише загострилися після світової фінансово-економічної кризи, а з вирішенням сучасних викликів, які стоять перед Україною, безпосередньо пов'язано й перспективи дальшого розширення поняття за рахунок включення нових компонентів, що є актуальним для України у зв'язку з її державною євроінтеграційною політикою.

10. З'ясовано, що на сучасному етапі розвитку України розвиваються оригінальні властивості системи вищої освіти, що відрізняють її від інших освітніх, наукових, господарських систем: система одночасно споживає, нагромаджує і генерує знання, перетворюючи реципієнта знання (індивіда) у внутрішньосистемній взаємодії на джерело нового знання; її функціонування визначає стан людського капіталу нації, економічне зростання й конкурентоспроможність країни, формує якість, рівень життя і споживчі стандарти населення країни; адекватної заміни цій системі не існує; ступінь розвитку національних систем вищої освіти є значущим чинником для ранжування країн за рівнем розвитку; система є інерційною, спостерігається значні трансформаційні зміни.

Визначено, що оптимізація механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ на інноваційній основі можлива за умови створення єдиного, цілісного підходу з використанням ідентичних наукових засад і методів

дослідження. Це створює реальні можливості досягнення високих кінцевих результатів і отримання необхідного ефекту.

У дисертації здійснено наукове обґрунтування доцільності виконання дослідження в контексті комплексного і системного наукових підходів, що мають системну природу. Доведено, що використання кожного з них визначається конкретними умовами і характером проведення дослідження. Важливо те, що разом вони створюють цілісну, закінчену систему наукового пізнання. Зазначені підходи наукового пізнання, а також загальнонаукові і спеціальні методи досліджень, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах державного управління, управлінської і споріднених із ними наук, дають можливість визначати якісні й кількісні характеристики інноваційного розвитку ВНЗ, котрі передбачають: моніторинг викликів зовнішнього та внутрішнього середовища, що генерують ентропійні флуктуації; формування передумов для нарощення дослідницьких потужностей; переорієнтацію внутрішньої культури на інноваційне та наукове підприємництво; налагодження стратегічного партнерства з виробничими компаніями. За результатами діагностики викликів зовнішнього середовища (демографічного, ринкового, глобалізаційного, інноваційного) сформульовано концептуальний підхід до інноваційного розвитку системи вищої освіти, що заснований на використанні інноваційного потенціалу, трансформації інституціонального простору, удосконаленні механізмів інвестиційного забезпечення, інтеграції академічного та підприємницького секторів, комерціалізації наукових знань, посиленні наукоємності виробництва, скороченні періоду між науковим відкриттям і його практичним застосуванням та ін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Коврегін В. В. Формування ефективної системи державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів України: монографія. – 2016. – 320 с.

2. Коврегін В. В. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем: монографія / С. М. Домбровська, В. В. Коврегін, А. Л. Помаза-Пономаренко, О. М. Коленов. – Харків : НУЦЗУ, 2017. – 247 с.

Особистий внесок автора полягає у визначенні концепції і побудові логіко-структурної схеми механізмів державного управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем.

Статті в наукових фахових виданнях України та інших держав:

3. Коврегін В. В. Розвиток кадрового та інноваційного потенціалу ВНЗ як об'єктивна передумова забезпечення його економічної безпеки і складова системи управління // Публічне управління та митне адміністрування. – 2016. – № 1 (14). – С. 60–64. – (Серія «Державне управління»).

4. Коврегін В. В. Державно-управлінські аспекти й основні проблеми стабілізації кадрового корпусу ВНЗ // Держава та регіони. – Запоріжжя, 2016. – № 2. – С. 58–62. – (Серія: «Державне управління»).

5. Коврегін В. В. Державні механізми економічної підтримки

інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 24. – С. 139–141.

6. Коврегін В. В. Науково-методичні засади формування та реалізації системи управління економічною безпекою ВНЗ // Публічне управління та митне адміністрування. – 2015. – № 2 (13). – С. 188–194. – (Серія «Державне управління»).

7. Коврегін В. В. Механізми забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів // Теорія та практика державного управління. – Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2015. – № 4 (51). – С. 51–57.

8. Коврегін В. В. Механізми забезпечення економічної безпеки при формуванні якості освіти вищого навчального закладу // Теорія та практика державного управління. – Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. – № 1 (52). – С. 105–109.

9. Коврегін В. В. Інноваційний механізм забезпечення економічної безпеки вищого навчального закладу // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 10. – С. 58–60.

10. Коврегін В. В. Економічні механізми забезпечення інноваційного розвитку вищого навчального закладу // Вісник Нац. ун-ту цивіл. захисту України: зб. наук. пр. – Харків: НУЦЗУ, 2016. – Вип. 1 (4). – С. 72–77. – (Серія «Державне управління»).

11. Коврегін В. В. Створення та функціонування молодіжних бізнес-інкубаторів: основні принципи, роль держави і ВНЗ // Вісник Нац. ун-ту цивіл. захисту України: зб. наук. пр. – Харків: НУЦЗУ, 2016. – Вип. 2 (5). – С. 19–24. – (Серія «Державне управління») (включено до міжнар. бази Re Res та до міжнар. наукометричної бази даних Index Copernicus International).

12. Коврегін В. В. Державно-управлінські засади економічного розвитку вищої освіти України // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 3. – С. 78–82.

13. Коврегін В. В. Механізми державного регулювання стабілізації кадрового корпусу вищих навчальних закладів / В.В. Коврегін // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 4. – С. 76-79.

14. Коврегін В. В. Механізми забезпечення національних економічних інтересів в системі вищої освіти України // Науковий вісник Академії муніцип. упр. Серія «Управління». – 2016. – № 4. – С. 78–84.

15. Коврегін В. В. Обґрунтування типологізації ВНЗ і показників їх економічної безпеки // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2016. – № 10. – URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1013>.

16. Коврегін В. В. Фінансова безпека ВНЗ і корупція в ньому як загроза якості освіти в Україні // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 22. – С. 91–95.

17. Коврегін В. В. Механізми моделювання рівня достатності державної економічної підтримки інноваційного розвитку ВНЗ // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування: електрон. наук. фак. видання Херсон. нац. техн. ун-ту. – 2017. – № 1. URL: <http://el-zbirn-du.at.ua/>.

18. Коврегін В. В. Система економічної безпеки вищого навчального закладу як основа формування та реалізації відповідних механізмів державного регулювання // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 5. – С. 81–94.

19. Коврегін В. В. Економічний устрій ВНЗ – основа ефективного управління й безпеки // Вісник Нац. ун-ту цивіл. захисту України: зб. наук. пр. – Харків: НУЦЗУ, 2017. – Вип. 1 (6). – С. 19–24. – (Серія «Державне управління») (включено до міжнар. бази Re Pec та до міжнар. наукометричної бази даних Index Copernicus International).

20. Kovrehin V. Economic Security as a Category of Public Administration // Public Policy and Economic Development: Scientific and Practical Journal. – Issue 3 (7). – Mykolayiv-Poznan: Publisher Yemelyaniva I. V., 2015. – P. 10–14.

21. Kovrehin V., Dombrovska S. Scientific and methodological basis for the formation and implementation of economic safety management of higher educational establishments // Scientific Light (Wroclaw, Poland), 2016. – P. 19–28.

Особистий внесок автора полягає у формулюванні концептуальних положень щодо запровадження в діяльність ВНЗ механізмів забезпечення економічної безпеки.

22. Kovrehin V. Quality of education and economic security of higher education institutions: dialectical unity and management specifics in Ukraine // Journal of Geography, Politics and Society, 2017. – P 34.

23. Коврегін В. В. Анализ составляющих государственного управления качеством образования и экономической безопасностью вуза в Украине // Власть и общество (история, теория, практика). – 2017. – № 36 – Тбилиси, Грузия. – С. 79–89.

Тези конференцій:

24. Коврегін В. В. Економічні механізми впровадження дистанційної освіти // Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє: зб. наук-метод. пр. II Всеукр. наук-практ. конф. з міжнар. участю (Харків, 19 трав. 2016 р.). – Харків: Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2016. – С. 102–106.

25. Коврегін В. В. Механізми формування економічної безпеки ВНЗ в сучасних умовах // Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 20 листоп. 2015 р.). – Запоріжжя, 2015. – С. 45-47.

26. Коврегін В. В. Основні напрями формування державних механізмів економічної безпеки вищих навчальних закладів // Забезпечення сталого розвитку аграрного сектора економіки: проблеми, пріоритети, перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 29–30 жовт. 2015 р.): у 2 т. – Дніпропетровськ: Типограф. «Стандарт» (ПП Бойко), 2015. – Т. 1. – С. 47–49.

27. Коврегін В. В. Нові державні механізми фінансування освітніх установ // Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 8–9 жовт. 2015 р.). – Хмельницький: Хмельн. ун-т управління та права, 2015. – С. 139–141.

28. Коврегін В. В. Управлінські аспекти забезпечення економічної безпеки ВНЗ і загрози якості освіти в Україні // Публічне управління у забезпеченні сталого розвитку країни: зб. тез. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. – С. 59-61.

29. Коврегін В. В. Щодо активізації екологічного навчання та

виховання // Проблеми техногенно-екологічної безпеки: освіта, наука, практика: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. – Харків: НУЦЗУ, 2016. – С. 123–124.

30. Коврегін В. В. Формування фінансового механізму економічної безпеки вищого навчального закладу // Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 28–29 квіт. 2016 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. – Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2016. – С. 5–7.

31. Коврегін В. В. Механізми економічної безпеки як категорія державного управління // Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика: матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., 22–23 лют. 2017 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. – Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2017. – URL: <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/>.

32. Коврегін В. В. Ефективні механізми державного регулювання економічною безпекою вищого навчального закладу // Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Запоріжжя, 2017. – С. 84-88.

АНОТАЦІЯ

Коврегін В. В. Механізми державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України, Харків, 2017.

У дисертації: систематизовано теоретико-методологічні засади і зміст наукової проблеми формування ефективної системи державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів (ВНЗ), викладені в розробках наукових попередників, та уточнено базові дефініції предмета дослідження.

Проаналізовано стан проблеми державного регулювання економічної безпеки ВНЗ України, систематизовано теоретико-методологічні засади механізмів державного регулювання економічної безпеки ВНЗ в сучасних умовах; на основі системного й концептуально-порівняльного підходів оцінено механізми економічної безпеки як категорію державного управління; визначено вплив загроз на розвиток системи ВНЗ України; проведено комплексний аналіз сучасних механізмів стабілізації кадрового корпусу як найважливішої умови забезпечення економічної безпеки ВНЗ; обґрунтовано напрями вдосконалення системи організації праці працівників вищів на контрактній основі; систематизовано наукові підходи, загальну методологію і методи проектування економічних механізмів підтримки інноваційного розвитку освітньої діяльності тощо.

Ключові слова: державне управління, вищі навчальні заклади, вища освіта, механізми державного регулювання, кадрове забезпечення, механізми державного регулювання інноваційного потенціалу, механізми державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів.

АННОТАЦИЯ

Коврегин В. В. Механизмы государственного регулирования экономической безопасности высших учебных заведений Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора наук государственного управления по специальности 25.00.02 – механизмы государственного управления. Харьковский региональный институт государственного управления НАГУ при Президенте Украины, Харьков, 2017.

В диссертации систематизированы теоретико-методологические принципы и содержание научной проблемы формирования эффективной системы государственного регулирования экономической безопасности высших учебных заведений, изложенные в разработках научных предшественников, и уточнены базовые дефиниции предмета исследования.

Проанализировано состояние проблемы государственного регулирования экономической безопасности вузов Украины, систематизированы теоретико-методологические принципы механизмов государственного управления экономической безопасностью высших учебных заведений в современных условиях; на основе системного и концептуально-сравнительного подходов оценены механизмы экономической безопасности как категория государственного управления; определено влияние угроз на развитие системы вузов Украины; проведен комплексный анализ современных механизмов стабилизации кадрового корпуса как важнейшего условия обеспечения экономической безопасности вузов; обозначены направления совершенствования системы организации труда работников вузов на контрактной основе; систематизированы научные подходы, общая методология и методы проектирования экономических механизмов поддержки инновационного развития образовательной деятельности вуза; определена и научно обоснована оценка финансирования вузов как элемент обеспечения экономической безопасности; определены факторы разработки показателей экономической безопасности и их пороговых значений; сгруппированы факторы формирования эффективной системы обеспечения экономической безопасности высшего образования; разработаны стратегические направления усовершенствования механизмов моделирования уровня достаточности экономической поддержки инновационного развития вузов с учетом введения комплексного норматива финансирования.

Впервые в диссертационном исследовании сформулирована и научно обоснована функционально-целевая модель формирования механизмов государственного регулирования экономической безопасности вузов Украины, предусматривающая консолидированную идентификацию таких параметров, как "вход", "состояние", "выход", и имеющая целью обеспечение получения прибыли этими заведениями, достижение их экономической безопасности и удовлетворение потребностей общества в сфере высшего образования, а также предложен научно-методологический подход к реализации механизмов

государственного регулирования экономической безопасности вузов в Украине путем, во-первых, определения источников финансирования их функционирования и дальнейшей перегруппировки необходимых для этого расходов, во-вторых, комплексного применения нормативного метода, включающего нормативы относительно жизнеобеспечения, стоимости учебы, социальной защиты и поддержки инноваций, а в-третьих, осуществления внутреннего аудита ресурсного обеспечения деятельности таких заведений.

Проведена работа по усовершенствованию типологизации вузов, отличающейся от известных обоснований системы проблем их развития – едучологичных, исследовательских и инновационных, что дает возможность оценить деятельность этих заведений сквозь призму взаимного влияния категорий "экономическая безопасность вуза" и "качество образования", которые охватывают состояние экономики образования страны, региона и отдельно взятого учебного заведения, а также качество образовательной, что позволяет определить степень снижения экономического потенциала вузов из-за воздействия на них угроз.

Ключевые слова: государственное управление, высшие учебные заведения, высшее образование, механизмы государственного регулирования, кадровое обеспечение, механизмы государственного регулирования инновационного потенциала, механизмы государственного регулирования экономической безопасности вузов.

ANNOTATION

Kovregin V.V. Mechanisms of state regulation of the economic security of the higher educational institutions of Ukraine – Manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of Doctor of Science in Public Administration by the specialty 25.00.02 – Mechanisms of Public Administration. National Academy for Public Administration under President of Ukraine, Kharkiv, 2017.

The theoretical and methodological bases and the maintenance of the scientific problem of formation of effective system of state regulation of economic security of the higher educational institutions, stated in workings out of scientific predecessors are systematized in the dissertation, and also the base definitions of an object of research are specified in the dissertation.

The condition of the problem of state regulation of economic security of higher educational institutions of Ukraine is analyzed in the dissertational work, the theoretical and methodological bases of mechanisms of state administration of economic security of higher educational institutions in modern conditions are systematized; the mechanisms of economic security as the public administration category are estimated on the basis of system and conceptually-comparative approaches; the influence of threats on development of the system of higher educational institutions of Ukraine is defined; the complex analysis of modern mechanisms of stabilization of the personnel as major condition of maintenance of economic security of higher educational institutions is carried out; the directions of perfection of the system of work organization of higher educational institutions on the

contract basis are proved; the scientific approaches, the general methodology and the methods of designing of economic mechanisms of support of innovative development of educational activity of higher educational institutions are systematized.

Keywords: public administration, higher educational institutions, higher education, state regulation mechanisms, personnel maintenance, mechanisms of state regulation of innovative potential, mechanisms of state regulation of economic security of higher educational institutions.

Відповідальний за випуск *Садковий Володимир Петрович*

Підписано до друку 06.08.2017 р.

Формат 60x84/16. Обл.-вид. арк. 2,5.

Гарнітура Таймс. Наклад 100 прим. Замовлення № 624

Віддруковано з оригінал-макета в друкарні

ФОП Дуюнова Т. В. 61023, м. Харків, вул. Весніна, 12,

тел. (057) 717 28 80.

E-mail: promart_order@ukr.net